

Langetermijnperspectief Natuur Schelde-estuarium

Tussenstand van feiten en voorlopige bevindingen

20 februari 2024

Inhoud:

1. Langetermijnperspectief Natuur: het hoe en waarom
2. Feiten over hoe de natuur ervoor staat
3. Uitgangspunten voor klimaatveranderingen en andere ontwikkelingen
4. Richtlijnen en beleid voor natuur
5. Onze definitie van robuuste en veerkrachtige natuur
6. Wat is nodig voor robuuste en veerkrachtige natuur: eerste conclusies

1. Langetermijnperspectief Natuur: het hoe en waarom

De natuur van het Schelde-estuarium verkeert niet in een goede staat. Dat is niet goed voor de biodiversiteit en de ecosystemen, in het Schelde-estuarium en daarbuiten.

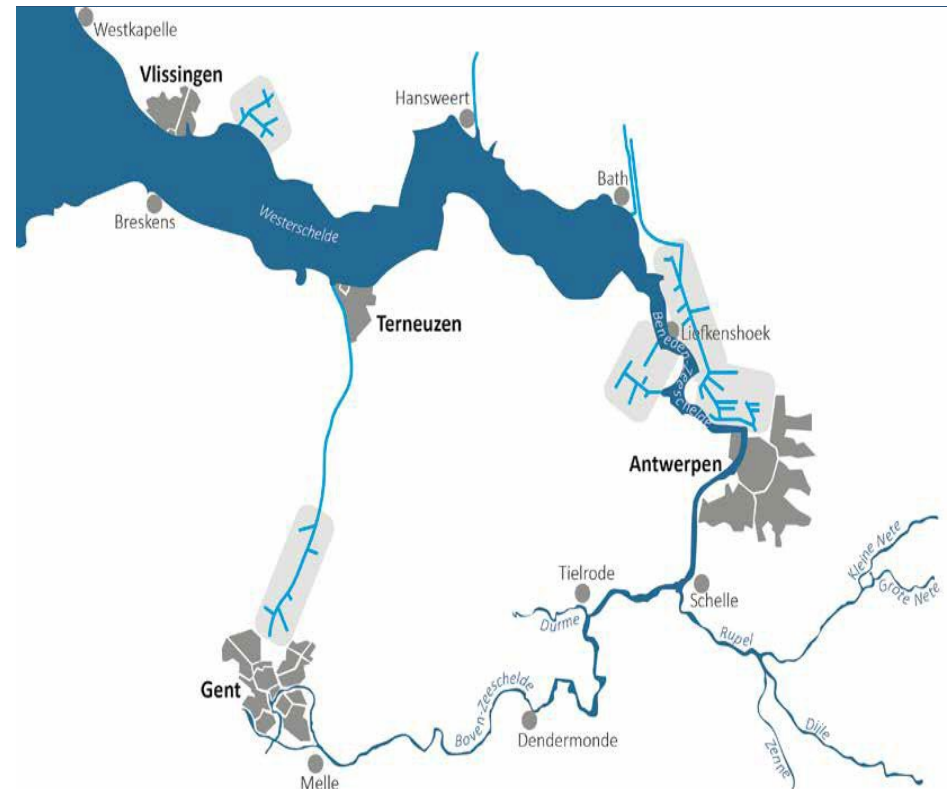
Vraag van de Vlaams-Nederlandse Scheldec commissie

- De Vlaams-Nederlandse Scheldec commissie (VNSC) wil dat de natuur van het estuarium robuust en veerkrachtig wordt. Dat leidt tot deze vragen: wat is op lange termijn nodig voor robuuste en veerkrachtige natuur en hoe komen we daar? Wat moeten we doen en wat moeten we laten?
- De VNSC heeft opdracht gegeven aan een groep belanghebbenden uit Vlaanderen en Nederland om tot gezamenlijke antwoorden te komen in een Langetermijnperspectief Natuur Schelde-estuarium (LTP-N). De groep bestaat uit maatschappelijke organisaties (o.a. voor natuur, scheepvaart en landbouw), bedrijven, overheden, wetenschappers en de VNSC.
- De VNSC gaat het LTP-N gebruiken voor beleidsontwikkeling over natuur, in het bijzonder voor de herijking van de Langetermijnvisie Schelde-estuarium (LTV).

Onze werkwijze

- Wij (de groep die aan het LTP-N heeft gewerkt) zijn vanaf mei 2023 in werksessies in gesprek gegaan. Onze insteek is om altijd overeenstemming te zoeken over feiten. Over de maatschappelijke haalbaarheid van maatregelen zoeken we zoveel mogelijk consensus, ondanks onze verschillende belangen. Waar dat niet lukt, maken we dat expliciet: 'agree to disagree'.
- Wij zien het Langetermijnperspectief Natuur als de stip op de horizon. De stip waar Nederland en Vlaanderen stap voor stap naartoe werken, rekening houdend met andere functies en andere ontwikkelingen, zoals klimaatverandering.

- We baseren ons op bestaande kennisrapporten, onze eigen kennis en de onderlinge uitwisseling van ideeën en meningen. Daarbij worden we geholpen door deskundigen en procesbegeleiders.
- Hoewel ieder van ons andere accenten legt, passend bij de belangen die we vertegenwoordigen, hebben we uiteindelijk allemaal dezelfde ambitie: een gezonde, veilige en in alle opzichten aantrekkelijke regio.

Het Schelde-estuarium

2. Feiten over hoe de natuur er nu voor staat

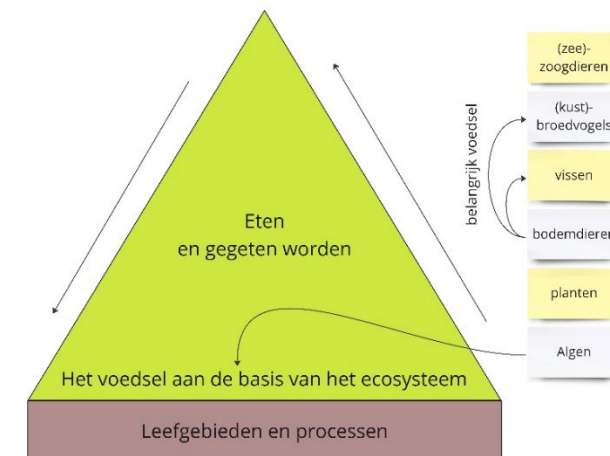
Onze belangrijkste feitenbasis is de Systeemanalyse Natuur Schelde-estuarium. Deze analyse is in 2019 opgesteld door onze voorgangers: een brede groep belanghebbenden uit Vlaanderen en Nederland die samen met deskundigen en de VNSC hebben beschreven hoe de natuur van het estuarium ervoor staat. Daarnaast hebben we nieuwe inzichten uit de laatste evaluatie van het Schelde-estuarium benut (T2021).

Veranderingen in condities voor natuur

- Het estuarium is de afgelopen eeuw(en) sterk veranderd door menselijke ingrepen, vooral door (zie kaart 1): bedijking en inpoldering, baggeren/storten/zandwinning en verontreiniging.
- Hierdoor zijn de condities voor de natuur verslechterd (zie kaart 2):
 - grotere getijslag, met hoger hoogwater en lager laagwater, en meer dynamiek
 - versmalling van het estuarium, versteiling en verstarring van geulen en platen
 - afname van natuurlijk leefgebied in het hele estuarium
 - vertroebeling in de Zeeschelde
 - sterke achteruitgang van de waterkwaliteit in de vorige eeuw
- Recent zijn er ook verbeteringen opgetreden (zie kaart 2):
 - nieuwe leefgebieden en natuurherstel (Sigma-plan, Natuurpakket Westerschelde)
 - verbetering van de waterkwaliteit in het hele estuarium, spectaculaire verbetering in de Zeeschelde sinds beging deze eeuw, maar met name toxische stoffen vormen nog een pijnpunt
 - verbetering leefgebieden in de Westerschelde door optimalisatie van de stortstrategie

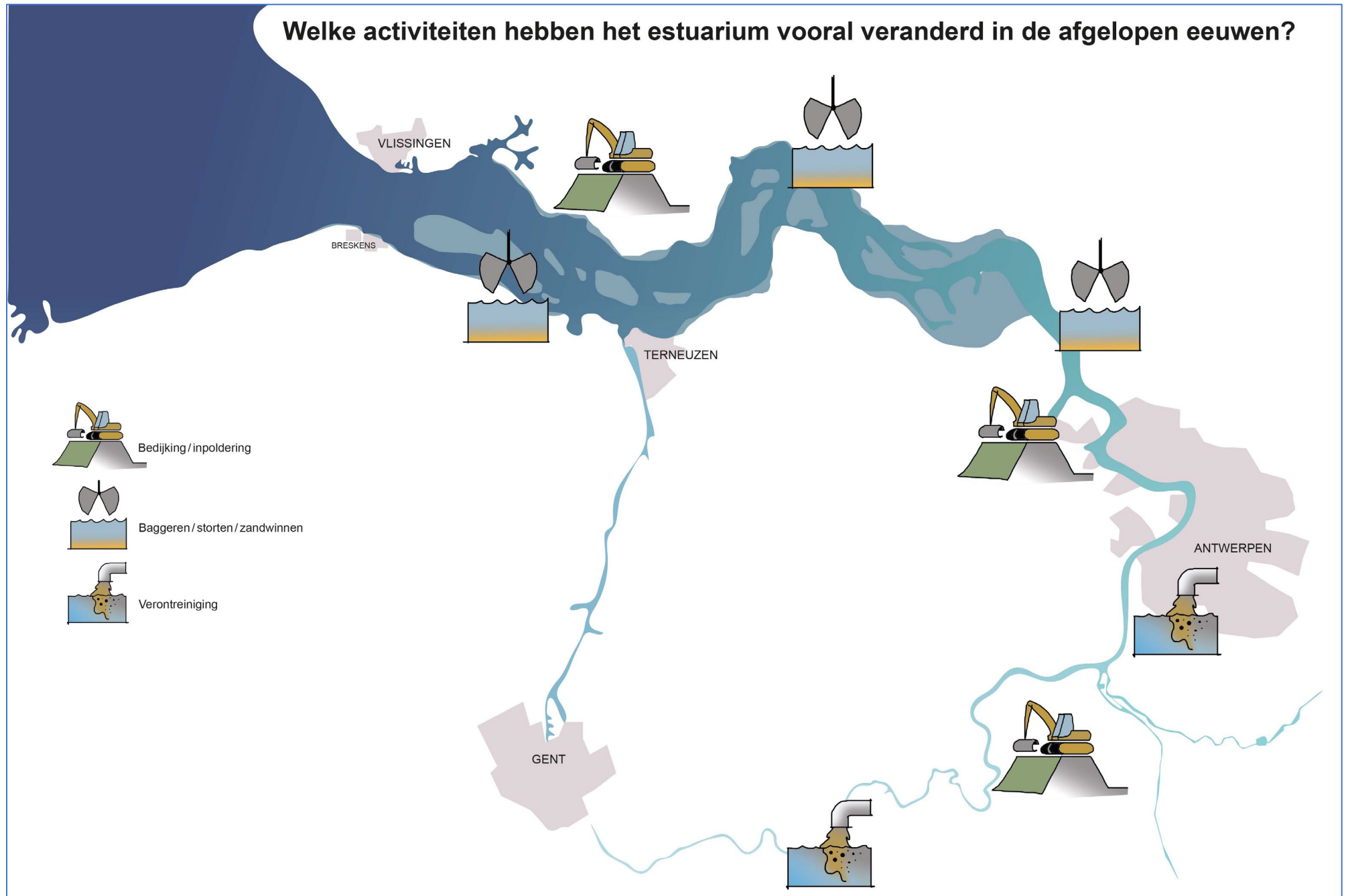
Gevolgen voor planten, dieren en leefgebieden

- De veranderde condities hebben gevolgen voor planten en dieren en hun leefgebieden. Zo staat de natuur er nu voor (zie kaart 3):
 - De productie van algen (het voedsel aan de basis van het ecosysteem) herstelde zich begin deze eeuw, maar lijkt nu weer af te nemen in de Zeeschelde en het oostelijk deel van de Westerschelde. Dat komt mogelijk door vertroebeling.
 - De variatie aan planten neemt in het hele estuarium af, door veroudering van vrijwel alle schorren, en daarmee de variatie in leefgebieden. De nieuwe Sigma-gebieden zullen het tij deels keren.
 - Bodemdieren hebben een lage biomassa in het hele estuarium en zeer weinig variatie in de Boven-Zeeschelde. Dat komt vooral door weinig laagdynamisch leefgebied.
 - (Zee)zoogdieren en vissen staan er relatief goed voor. Met uitzondering van trekvis, die barrières op hun routes ondervinden.
 - Kustbroedvogels en steltlopers staan er niet goed voor, door verstoring en gebrek aan broed- en voedselgebied.
 - (Zee)zoogdieren, zoals zeehonden en otters, staan er relatief goed voor.

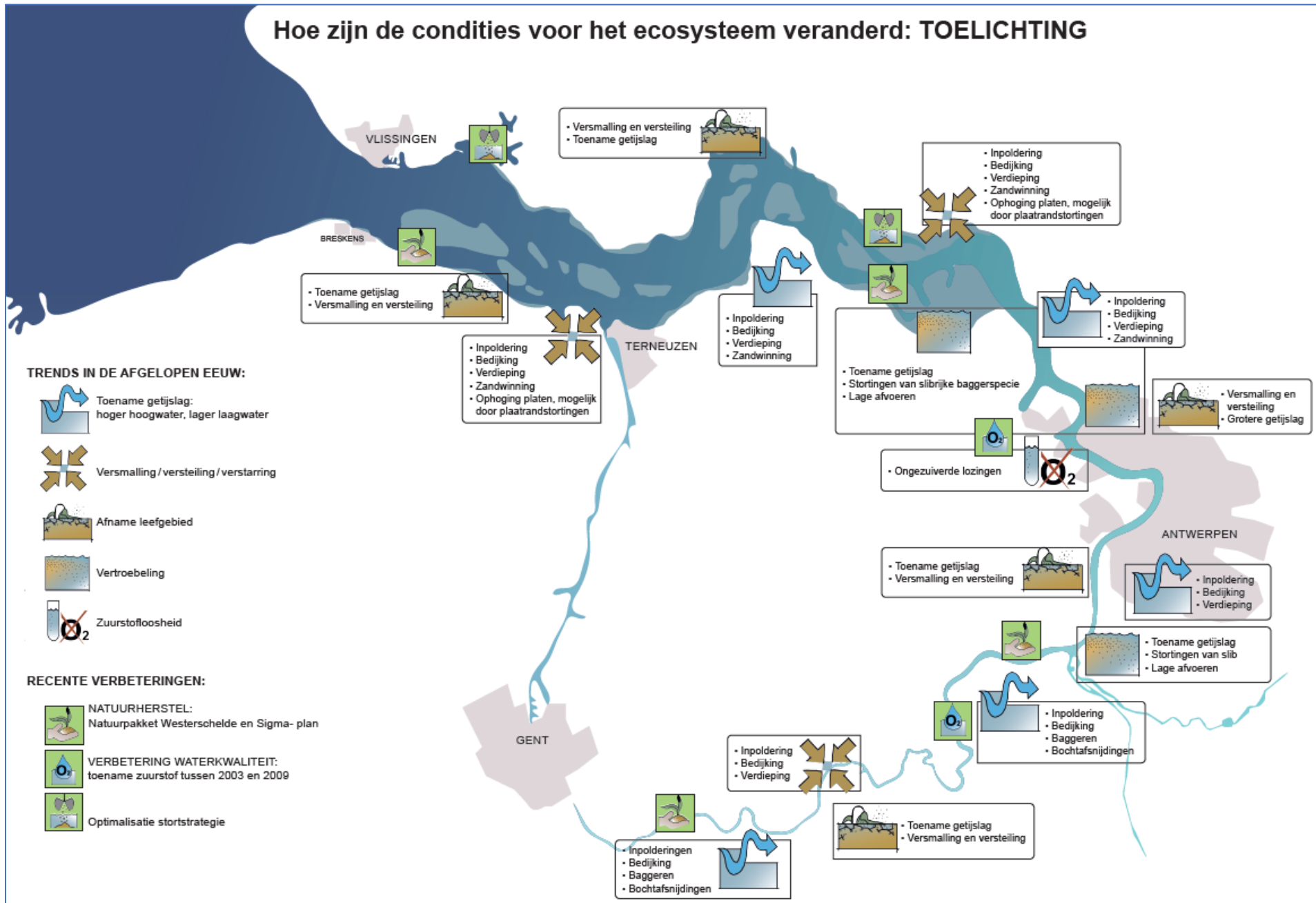

De onderdelen van het natuurlijk ecosysteem

Kaart 1 Activiteiten in de afgelopen eeuwen die het estuarium sterk veranderd hebben

Kaart 2 Veranderingen in de condities voor de natuur

3. Uitgangspunten voor klimaatverandering en andere ontwikkelingen

Het Langetermijnperspectief Natuur gaat over de natuur op lange termijn, rond 2100. In die periode veranderen de omstandigheden in het estuarium. Hieronder staat waar we rekening mee houden.

Klimaatverandering en zeespiegelstijging

- Voor klimaatverandering gaan we uit van de nieuwste kennis:
 - De zeespiegel stijgt tot 2100, waarschijnlijk met ordegrootte 1 meter.
 - De polders achter de dijken verzilten: zeespiegelstijging versterkt de zoute kwel en er is steeds minder zoetwater voor doorspoeling.
 - De Schelde gaat vaker extreem weinig water afvoeren (droogte) en ook vaker extreem veel water (plankton spoelt weg).
 - De temperatuur van de lucht en het water stijgt.

Waterkwaliteit

- We nemen aan dat de waterkwaliteit zich zo ontwikkelt:
 - De biologische waterkwaliteit (nutriënten en zuurstof) verbetert in de loop van deze eeuw, door verdergaande zuivering en terugdringen van belastingen.
 - De chemische waterkwaliteit blijft continu aandacht vragen, ook omdat er steeds nieuwe toxische stoffen bij komen en de aanpak daar altijd achteraanloopt.
 - Verbetering van de biologische waterkwaliteit hangt ook af van de mate waarin leefgebieden verbeteren.

Overige ontwikkelingen

- We realiseren ons dat de wereld tot 2100 verandert:
 - De samenleving zal veranderen.
 - De economie zal veranderen.

- Er komen technische vernieuwingen die we nu nog niet kennen.
 - Het landschap en het gebruik zullen nieuwe vormen krijgen.
 - Misschien ontstaan andere vormen van scheepvaart of landbouw.
- Hoe dit alles uitpakt, is onzeker.

Bronnen klimaatverandering en zeespiegelstijging:

- Kennisprogramma Zeespiegelstijging
- KNMI, klimaatscenario's 2023
- Huybrechts P. van, B.J. Thiery W., Van den Eynde D., Slangen A., Pattyn F. en Hamdi R. (2022). Zeespiegelstijging voor Vlaanderen.

4. Richtlijnen en beleid voor natuur

De natuur in het Schelde-estuarium moet voldoen aan de doelen van Natura 2000 en de Kaderrichtlijn Water.

Doelen van richtlijnen en beleid

- Vlaanderen en Nederland hebben als lidstaten van de EU de verplichting om de natuur op termijn in een gunstige staat van instandhouding te brengen en te houden. Het belangrijkste habitat in het Schelde-estuarium is het habitatype 'Estuaria'.
- De gunstige staat van instandhouding is in het Schelde-estuarium nog niet bereikt¹:
 - De kwaliteit en de omvang van leefgebieden voldoet nog niet aan de doelen.
 - De omvang van populaties voldoet nog niet voor alle soorten aan de doelen.
- Binnenkort wordt de Europese Natuurherstelverordening van kracht. Daarin staat wanneer de lidstaten 30, 60 en 90% van de gunstige staat van instandhouding moeten bereiken.

Indicatieve getallen

- Nederland en Vlaanderen moeten het habitatype Estuaria uitbreiden, op grond van de Aanwijzingsbesluiten Natura 2000. Welke de omvang uiteindelijk nodig is voor een gunstige staat van instandhouding, is nog niet formeel vastgesteld.
- Dit zijn indicatieve getallen:
 - Westerschelde: op termijn is mogelijk ordegrrootte 2400 hectare extra estuarien leefgebied nodig.² Ter vergelijking: Saeftinghe is circa 3500 hectare.

- Zeeschelde: er is al wettelijk vastgelegd dat er [...] hectare estuariene natuur bij moet komen, in combinatie met verbetering van de waterveiligheid (Sigma-plan). Voor een gunstige staat van instandhouding is in aanvulling daarop nog circa [...] extra leefgebied nodig.³ Ter vergelijking: [vergelijk bv met bestaand GGG-gebied]

Deze getallen kunnen in de toekomst veranderen, afhankelijk van de omstandigheden in het estuarium.

Wat als we niet voldoen

Als de natuur van het Schelde-estuarium niet aan de doelstellingen van richtlijnen en beleid voldoet, blijft de biodiversiteit laag. Een soortenarmere wereld is om allerlei redenen ongewenst en uiteindelijk ook gevaarlijk voor mensen.

Zolang de natuur niet in een gunstige staat van instandhouding verkeert, gelden beperkingen voor activiteiten die nog meer druk op de natuur geven. Voor deze activiteiten kan geen vergunning verleend worden, of alleen onder strenge voorwaarden.

Bronnen:

¹Voor de Westerschelde blijkt dit uit de recente evaluatie van het N2000-beheerplan Westerschelde en Saeftinghe.

² Expert judgement van Wageningen Universiteit en Sovon, in opdracht van het Rijk (hectareanalyse NPLG).

³ PM bron

5. Onze definitie van robuuste en veerkrachtige natuur

De VNSC wil dat de natuur robuust en veerkrachtig wordt. Wat robuust en veerkrachtig is, is nog niet helder omschreven.

Visie op robuuste en veerkrachtige natuur

- Dit is onze visie op robuuste en veerkrachtige natuur:

Robuuste en veerkrachtige natuur draagt duurzaam bij aan de regionale, nationale en wereldwijde biodiversiteit. Daarnaast biedt robuuste en veerkrachtige natuur ecosysteemdiensten voor mensen op het gebied van gezondheid, recreatie, een aangename leefomgeving, voedselproductie, veiligheid en toegankelijkheid.

Definitie van robuust en veerkrachtig

- Dit verstaan wij onder robuuste en veerkrachtige natuur:
 1. Gezonde biodiversiteit en gezonde populaties
 2. Gevarieerde en verbonden leefgebieden van goede kwaliteit
 3. Goede water-, bodem- en luchtkwaliteit
 4. Natuurlijke water- en sedimentprocessen, passend bij een estuarium
 5. Natuur die weerbaar is tegen klimaatverandering en menselijke drukfactoren
- Voorwaarde/minimumeis: voldoen aan de juridische eisen voor de natuur.
- Als de water- en bodemprocessen natuurlijker worden, leidt dat tot een natuurlijk functionerend estuarium. Daarmee ontstaat niet alleen een goede en stabiele basis voor natuur, maar ook voor waterveiligheid en toegankelijkheid.

Toelichting op de 5 onderdelen van robuuste en veerkrachtige natuur:

1. Gezonde biodiversiteit en gezonde populaties

Een gezond ecosysteem heeft voldoende verschillende soorten (biodiversiteit) en die soorten zijn er in voldoende grote aantallen (populaties). Dat biedt veerkracht om verstoringen op te vangen.

2. Gevarieerde en verbonden leefgebieden

Gevarieerde leefgebieden zijn een voorwaarde voor een gevarieerde soortensamenstelling. In het ideale geval komt dit vanzelf goed als de natuurlijke processen alle ruimte krijgen. In werkelijkheid is er niet alle ruimte.

3. Goede waterkwaliteit

Dit is een voorwaarde voor een gezond en kenmerkend ecosysteem. Onder waterkwaliteit valt de chemische en biologische waterkwaliteit en bijvoorbeeld ook doorzicht/troebelheid en zoutgehalte (passend bij de plaats in het estuarium).

4. Natuurlijke water- en sedimentprocessen, passend bij een estuarium

Natuurlijke processen zorgen ervoor dat we de biodiversiteit en de leefgebieden krijgen die kenmerkend zijn voor het estuarium. En dat deze natuur zichzelf in stand houdt.

5. Natuur die weerbaar is tegen klimaatverandering en menselijke drukfactoren

Door klimaatverandering moeten soorten kunnen meebewegen met verschuivende klimaatzones en dat stelt nieuwe eisen aan de verbindingen tussen leefgebieden. Ook moet de natuur genoeg veerkracht hebben om bijvoorbeeld verstoring op te vangen.

6. Wat is nodig voor robuuste en veerkrachtige natuur: eerste conclusies (o.b.v. 2^e werkbijeenkomst)

In de tweede werkbijeenkomst (oktober 2023) hebben we verschillende denkrichtingen verkend om de natuur van het Schelde-estuarium robuuster en veerkrachtiger te maken: klein- en grootschalig, binnen en buiten de huidige grenzen van het estuarium. We hebben beoordeeld in hoeverre de denkrichtingen bijdragen aan onze definitie van robuust en veerkrachtig.

Dit hebben we gedaan voor drie soorten leefgebied die nu sterk onder druk staan: laagdynamisch leefgebied, schorren en broedgebied.

Basisvoorwaarde: goede milieukwaliteit

- In zijn algemeenheid hebben we geconcludeerd dat robuuste en veerkrachtige natuur goede water-, bodem- en luchtkwaliteit vereist. Blijvende inzet op het verminderen van vervuilende lozingen en betere zuivering is noodzakelijk.

Kleinschalige maatregelen: winst, maar niet genoeg

- We hebben vastgesteld dat kleinschalige maatregelen, zoals de aanleg van rust, foerageer- en broedgebieden en bescherming van laagdynamische gebieden met zachte maatregelen (zand of slib), tijdelijk en lokaal winst voor natuur kunnen opleveren. Om het effect te behouden is continu ingrijpen door mensen nodig. Het systeem gaat er niet natuurlijker door functioneren, soms zelfs minder, en de totale omvang van ecologisch belangrijk leefgebied blijft te krap gezien de doelstellingen van richtlijnen en beleid.

Verbreden en verondiepen: noodzakelijk, maar ingrijpend voor andere functies

- Om structureel tot robuuste en veerkrachtige natuur te komen, is meer leefgebied nodig én moeten de hydraulische en morfologische processen (water- en sedimentbeweging) in het estuarium natuurlijker worden.
- Daarvoor is het noodzakelijk het estuarium te verbreden en/of te verondiepen. De breedte en diepte van het estuarium zijn nu uit balans, door de krappe bedijking in combinatie met de verdiepte geulen. Daardoor zijn de

processen onnatuurlijk en is de dynamiek veelal te hoog. Met verbreden en verondiepen kunnen we de balans herstellen. Op de meeste plaatsen is verbreden (veel) effectiever voor het natuurlijker maken van processen dan verondiepen. Verbreden levert bovendien het noodzakelijke extra leefgebied op.

- Verbreden en verondiepen hebben echter grote gevolgen voor verschillende economische en maatschappelijke functies, met name voor landbouw (verbreden) en scheepvaart (verondiepen). Andere functies kunnen er mogelijk voordeel van ondervinden, denk aan veiligheid, gezondheid, welzijn en visserij.

Bovenafvoer Schelde

- Specifiek voor de Zeeschelde vereist robuuste en veerkrachtige natuur ook voldoende toestroom van zoet rivierwater in droge zomers, uit de Schelde en de zijrivieren. Om dat te waarborgen zijn afspraken nodig over de verdeling van het Schelde-water en mogelijk ook over land- en watergebruik bovenstrooms. Dat heeft consequenties voor functies, ook buiten het stroomgebied.

Langetermijnperspectief Natuur is niet los te zien van andere functies

- Het mogelijke toekomstperspectief voor de natuur hangt daarmee direct samen met het toekomstperspectief voor andere functies. Daarom hebben wij een Kader van Ambities opgesteld om maatregelen te beoordelen op de winst voor natuur én de gevolgen voor andere functies.